

הסתכנות לצורך קבורה

טוראי, הרב דביר דינר – בית מדרש להלכה

- א. הקדמה
- ב. חשיבות הצלת הגופה
- ג. ההיתר להסתכן בשעת מלחמה
- ד. רמת הסיכון שמותר להסתכן לצורך מצוה גם בלי מלחמה
- ה. סיכום

א. הקדמה

חשיבות רבה ישנה לקבורת אדם מישראל. במעשה הקבורה, מקיימים מצוות עשה של "קבור תקברנו"¹, וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות² וז"ל:

"היא שצונו לקבור הרוגי בית דין ביום שייהרגו והוא אמרו יתעלה (שם) כי קבור תקברנו ביום ההוא. ולשון ספרי כי קבור תקברנו מצות עשה. והוא הדין בשאר המתים. כלומר שייקבר כל מת מישראל ביום מותו וכו'".

וכן פסקו ראשונים רבים³.

עוד כתבו הפוסקים שמלבד מצוות עשה, יש גם איסור לאו במלין את מתו, וזה לשון הרמב"ם⁴:

"ומצות עשה לקבור את כל הרוגי בית דין ביום ההריגה שנאמר כי קבור תקברנו ביום ההוא, ולא הרוגי בית דין בלבד אלא כל המלין את מתו עובר עליו בלא תעשה".

1 דברים כא, כג.

2 מצוות עשה רלא.

3 הרמב"ן בהשגות (שורש א בד"ה והתשובה הד'), וכ"ה בספר החינוך (מצוה תקלז), ובמאירי בסנהדרין (מו, ב), וכ"כ עוד ראשונים רבים. ואמנם יש שסברו שהקבורה היא מדרבנן, כך נראה מדברי רבינו חננאל מסכת סנהדרין (שם) שכתב וקי"ל שמצווה זו מדרבנן, ע"ש. וכ"ד הרס"ג ע"פ ביאור הרב פערלא (עשה יט), ע"ש. ויש רצו להוכיח כך מדברי הרמב"ם בהלכות אבל (יד, א), שכתב שהקבורה היא מדבריהם. אמנם בלחם משנה שם, יישב שמירי באדם שאינו מוטל עליו לקבורו. ועיין במנחת אשר (בראשית סימן עב) שיישב באופן נוסף.

4 הלכות סנהדרין פרק טו הלכה ח.

וכן פסק הרמב"ן⁵, והביאווהו להלכה הטור והשו"ע⁶.

במסגרת פעילות מבצעית של צה"ל, לעיתים רבות נוצר מצב שבו הכנסת יחידת הסיור לשטח, לטיפול בחללים, כרוכה בסיכון לאנשי הזיהוי והקבורה. בנוסף ישנם מקרים בהם הגופות נשארות 'מעבר לקווי האויב', וישנו צורך בפעולה מיוחדת כדי לחלצם. וכמאמר זה נעסוק בשאלה האם מותר להסתכן לצורך טיפול והצלת גופות החללים בשעת מלחמה.

ב. חשיבות הצלת הגופה

הגר"ש גורן דן בהיתר לטפל בחללים בשבת וכתב⁷:

"ברם בצה"ל התרנו איסוף חללים בשבת מהטעמים דלהלן שיש בהם כדי להתיר איסופם משדה הקרב בשבת: א. השארת לוחמים חללים בשדה הקרב פוגעת קשות ברוח הלחימה של חיילינו ומהווה פגיעה ביטחונית קשה. ב. אויבי ישראל מנצלים את החללים שלנו שבידיהם כדי לסחוט מאיתנו ויתורים צבאיים ולאומיים שונים".

גם לסוגיא דידן, נראה שטעמים אלו הם היסוד להיתר להסתכן לצורך הגופה. וננסה להתבונן ביסוד ההיתר שבשני טעמים האלו.

א. מורל ורוח לחימה

מורל פרטי

גופת חייל שנופלת בידי האויב, יכולה לגרום לנפילת רוח בקרב החיילים, לפחד ולחוסר מוטיבציה להסתכן בקרב. בנוסף יש בה כדי לפגוע בחוסן הלאומי לעמוד במערכה צבאית מול אויב. שני דברים אלו יש בהם בכדי להיחשב כפיקוח נפש, על אף שהפגיעה שבהם היא פגיעה נפשית ולא פגיעה גופנית. את המקור להגדרת חוסן נפשי כמצב של פיקוח נפש לומדים מהלכות שבת, כמו שיובא לקמן.

מצאנו מקורות רבים לכך, שהשארת גופה בשטח, גורמת לרפיון בקרב הלוחמים. הרב הלפרין⁸ מביא ראיה לכך את המקרה של מות עשהאל שנאמר בו: "ויהי כל הבא אל המקום אשר נפל שם עשהאל וימות, ויעמודו". וכתב המצודת דוד שם: "עמדו מתבהלים וחדלו מלרדוף".

5 תורת האדם קטו.

6 יורה דעה סימן שסב.

7 שו"ת משיב מלמה חלק א עמ' סא.

8 תחומין חלק כב.

9 שמואל ב' ב, כג.

מקרה נוסף שהביא הרב הלפרין כראיה שגופת הרוג מרתיעה לוחמים במלחמה, מקורו בספר שמואל ב'¹⁰: "ועמשא מתגולל בדם בתוך המסילה. וירא האיש כי עמד כל העם, ויסב את עמשא מן המסילה השדה".

הרב שלמה גורן¹¹, הביא ראיה מהילקוט שמעוני¹², על הפסוק ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלישתים כי קרוב הוא: "ד"א כדי שלא יראו את עצמות אחיהם מושלכים בפלשת ויחזרו להם".

וכתב הרב גורן:

"משמע שהשארת לוחמים הרוגים בשדות הקרב גורם להורדת מורל הלוחמים עד כדי כך שבגלל זה הקב"ה לא הוביל את ישראל דרך ארץ פלישתים".

מקור נוסף הביא הרב גורן מהמכילתא וכ"כ:

"וכן מוכח מהמכילתא פרשת בשלח על הפסוק המבלי אין קברים במצרים וגו' במצרים היינו מצטערים על מיתת אחינו באפילה, מתתנו קשה לנו ממייתת אחינו באפילה, שאחינו נספדו ונקברו ואנחנו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה וכו' משמע שהישארות הנופלים בשדות הלחימה היא סיבה לדאגה ולצער גדול ביותר ללוחמים החיים".

אם כן ראינו, שאי פינוי של חללים בשעת המלחמה גורם לפחד בקרב החיילים, הן מצד הבהלה מהמראות, והמורך הנתון בלב החיילים בראותם את החללים, והן מצד חשש החיילים על עצמם, שגופתם תהיה מושלכת כך בביזיון. דבר זה יש בכוחו לפגוע קשות בכשירות שלהם לבצע את משימתם ולעמוד איתנים מול האויב בשדה הקרב, והוא מוגדר כפיקוח נפש.

את המקור להגדרה ההלכתית שפחד וצורך נפשי חריף יכול להיות פיקוח נפש, אף ללא קושי מלחמתי, מצאנו בהלכות שבת, לגבי יולדת. כתוב במשנה במסכת שבת¹³:

"ומילדין את האישה בשבת, וקורין לה חכמה ממקום למקום, ומחללין עליה את השבת". ומפרטת הגמרא: "מכדי תנא ליה מילדין את האשה וקורין לה חכמה ממקום למקום, ומחללין עליה את השבת לאתווי מאי? לאתווי הא דתנו רבנן אם היתה צריכה לנר, חבירתה מדלקת לה את הנר, ואם היתה צריכה לשמן, חבירתה מביאה לה שמן ביד, ואם אינו ספק ביד מביאה בשערה, ואם

10 פרק כ פסוקים ה-יג.

11 שו"ת משיב מלחמה חלק ב עמ' ריז.

12 בשלח רמז רכז.

13 דף קכח, ב.

אינו ספק בשערה, מביאה לה בכלי. אמר מר אם היתה צריכה לנר, חבירתה מדלקת לה את הנר. פשיטא! לא צריכא בסומא. מהו דתימא: כיון דלא חזיא - אסור, קא משמע לן איתובי מיתבא דעתה. סברא אי איכא מידי - חזיא חבירתה ועבדה לי".

מבואר שהותר להדליק נר עבור יולדת אף כשהיא אינה רואה כלל, הואיל ודעתה מתיישבת בכך שעל ידי הנר יוכלו חברותיה לסייע בידה ככל שתצטרך. ובמחצית השקל¹⁴ כתב בשם הלבוש, שאפילו במקום שהחשש שלה אינו אמת מותר לחלל שבת, כדי ליתובי דעתה. וכן התירו הפוסקים¹⁵ להצטרף לנסיעה עם היולדת, אם היא מבקשת זאת, כדי ליישב דעתה. מדברי ראשונים רבים עולה, שכן הדין בכל חולה שיש בו סכנה. כך כתב הרמב"ן¹⁶:
 "שמע מינה דמשום יתובי דעתא דחולה בעלמא מחללינן שבתא במלתא דמסתכנא ביה".
 וכן כתב התשב"ץ¹⁷:

"מכאן נראה שאפילו מפני ישוב דעתו של חולה ואפילו אינו צריך לרפואתו אלא ישוב דעתו, מדליקין את הנר, אף על פי שהוא סומא ואינו נהנה מן האור, והוא הדין לשאר מלאכות שהחולה מתיישב דעתו בהן, שעושין אותן בשבת".

חזינן, שביולדת ובחולה שיש בו סכנה דנים את הדאגה הנפשית מפני טיפול לקוי כפיקוח נפש גמור, ומחללים על כך שבת באיסור תורה.
 בדומה לכך, מבואר במסכת יומא¹⁸:

"ראה שננעלה דלת בפני תינוק - שוברת ומוציאו, והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין, ואף על גב דמתכווין למיתבר בשיפי".

והסביר הרמב"ם¹⁹: "שמא יבעת התינוק וימות".

חזינן לגבי תינוק, אף שאינו חולה כלל, שחוששים שדאגתו ופחדו יגרום חלילה למותו, ובשל כך הותרו אף איסורי תורה בשבת.
 אמנם הפוסקים צמצמו את ההיתר ביולדת, הגר"ע יוסף כתב²⁰ שכל מה שהתירו ביולדת

14 אור"ח סימן של.

15 אגרות משה אור"ח ח"א סימן קלב, שו"ת יביע אומר ח"ט אור"ח סימן קח, ציץ אליעזר ח"ח סימן טו אות ט ועוד.

16 תורת האדם, שער המיחוש, עניין הסכנה.

17 חלק א סימן נד.

18 דף פד, ב.

19 הלכות שבת פרק ב הלכה יז.

20 שו"ת יביע אומר חלק י אורח חיים סימן כט אות ב.

הוא דוקא ביולדת שהיא כבר מסוכנת, והציץ אליעזר²¹ כתב שהתירו רק מה שהחולה סבור שקשור לרפואתו ולא בשאר מילוי צרכיו. מ"מ כתבו הפוסקים, שאף לגבי אדם בריא, אם יש חשש ממשי של סכנה מותר לחלל שבת בשבילו, ועל פי זה כתב הגר"ש גורן²² להתיר לחייל הנמצא במעוז להתקשר בשבת ולהרגיע את הוריו, אחר שהקשר עמו נותק זמן ממושך, אלא ששם התיר רק איסור דרבנן. ולכן הוספנו שזמן לחימה נחשב ודאי למציאות של סכנה.

מכל הדברים הללו יוצא, שקושי נפשי יכול להוות גורם מסכן וישנם צרכים נפשיים מובהקים שנכללים בחשש פיקוח נפש גמור המתיר איסורי תורה (כביולדת וחולה שיב"ס). ומכאן נלמד לנידון דידן. חיילים המצויים בקרב, ונפשם עגומה עליהם מפני מראות המלחמה, והגופות המוטלות ללא טיפול, יש חשש שדבר זה שמצבם הנפשי של הלוחמים עלול להביאם לידי סכנה, הרי שדבר זה נכלל בגדר פיקוח נפש. אמנם, נראה שכדי להגדיר מציאות כזאת כפיקוח נפש, ישנו צורך בחוות דעת מקצועית, על מצבם הנפשי של החיילים, כשם שנצרכנו לכך בדיני חולה, שאין בו סכנה²³.

לכן נראה להוסיף, שבשעת מלחמה הצורך הנפשי מסוכן יותר, משאר מקרים. משום שכל מה שהוצרנו להגדרות אלו, לגבי יולדת הוא משום ששם החשש הוא שמה עצם המצב הנפשי, יביא אותה לסכנה מחמת החולי והלידה. אבל בסיטואציה של קרב, שהקושי הנפשי יכול להביא לידי בהלה, הלם, רפיון וקושי בביצוע המשימה, נראה פשוט שאפשר להגדיר את הדבר כפיקוח נפש, ואף להגדיר אותם מסוכנים, כיון שעצם המציאות של לחימה היא כבר הגדרה של סכנה.

עוד יש להוסיף שאי פינוי החללים תוך כדי הלחימה יכול לעיתים אף להוות קושי טכני ולעכב את התקדמות המשימה.

מורל לאומי

נתון נוסף שניתן להביא, לחשיבות של טיפול וחילוף גופות בשעת לחימה, הוא רוח העם. יש להניח שאם גופות של חללי צה"ל יפלו בידי האויב רח"ל, הם עשויים לחלל אותם, לבזות אותם, ולפרסם זאת ברבים. דבר כזה יכול לגרום לחולשה ורפיון לאומי, ולהחלשת יכולת עמידת העורף בלחימה. בימינו, מרכיב העורף הוא מרכיב מרכזי בלחימה. היכולת לעמוד ולהצליח במערכה תלויה בחוסנו ובחוזקו של העורף ולמוטיבציה של העם לצאת למלחמה ולשאת בהשלכות הכואבות שעשויות להיות מלחימה. כאשר העורף חזק, ורוח

21 חלק ח סימן טו פרק ט.

22 שו"ת משיב מלחמה חלק א סימן מח.

23 ערוך השלחן סימן שו סעיף כ.

העם איתנה, הדבר מעניק כוח וזמן לצבא למלא את משימותיו. אבל כשרוח העם נפולה הדבר מחליש את הצבא, ומצמצם את מסגרת הזמן וההזדמנויות שהעם מוכן להעניק לצה"ל למלא את משימותיו ולהשיג ניצחון. לפי זה יש לראות בהצלחת הגופות מרכיב חיוני להמשך הלחימה והצלחת הקרבות.

ב. ויתורים לאומיים

הרב שלמה גורן ציין טעם נוסף והוא החשש שנפילת גופות בידי האויב יכולה להביא לידי סחיטת ויתורים לאומיים. מצב כזה, הוא מצב של פגיעה לאומית, והיחס אליו הוא רחב ומורכב, ונתון בידי גדולי ישראל מהו המשקל ההלכתי למציאות כזאת.

אמנם לכל הפחות, ניתן לומר שבימינו ה'תשלום' המצוי שניתן להחזרת גופות הוא שחרור מחבלים. שחרור מחבלים הוא ודאי פעולה שיש בה סכנה נפשות, והמציאות מוכיחה שרבים מהמחבלים שהשתחררו חזרו לעסוק בטרור וגרמו להרוגים יהודים רבים. לשם דוגמא, עד היום נהרגו עשרה יהודים²⁴ ממשוחררי עסקת שליט, ועוד רבים נפצעו.

יש להעיר, שחשש זה הוא חשש עתידי, ואינו פיקוח נפש בהווה. הפוסקים דנו בהגדרת פיקוח נפש עתידי, והביא הפתחי תשובה²⁵ לעניין ניתוח מת לצורך הצלת חולה, שאם אין חולה לפנינו אין להתיר בשל כל לעבור איסור, כיון שאינו נחשב לפיקוח נפש. אמנם כבר כתב החזון איש²⁶:

"ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן, אלא אם מצוי הדבר וכו".

וכן משמע מדברי הפוסקים²⁷, שהתירו לחלל שבת על חולה, משום איבה, אף שאין זה פיקוח נפש לפנינו.

ואם כן גם בנדו"ד יש לומר שכיון שמצוי הדבר, נחשב כחולה לפנינו. וכן כתב הגר"ש ישראל²⁸, והגדיר את שחרור מחבלים כסיכון ממשי וז"ל:

"אך לענ"ד כל כהאי גוונא, שלפי מצב הענינים, השגת חפצם ע"י מעלליהם ודאי תגרום להתגברות פעולותיהם, וממילא – גם הסכנות הנוסעות מזה וכו' הרי קיימת גם סכנה מוחשית של הגברת האבידות בנפש שיכולות לבוא ח"ו ע"י ריבוי פעולותיהם והשתוללותם למראה ההצלחה, אין הבדל בין שהסכנה

24 נצ"מ ברוך מזרחי; הנערים גיל-עד שער, יעקב פרנקל ואיל יפרח; דני גונן; מלאכי רוזנפלד; הרב מיכאל מרק; סמל יוסף כהן; סמ"ר יובל מוריוסף; ותינוקם של שירה ועמיהי איש-הן. ישראל היום 30/9/2021.

25 אורח חיים שסג, ה.

26 אהלות כב, לב. יורה דעה רח, ז.

27 שו"ת חתם סופר חלק ב יורה דעה סימן קלא, אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עט.

28 חוות בנימין חלק א סימן יז סעיף ה.

היא לפנינו כרגע בין שלפי ההשערה הדבר יביא לידי סכנה. וכפי ששנינו בכגון דא במסכת עירובין²⁹ שהתירו חילול שבת לחזור בכלי זינם גם במלאכה דאורייתא, מצד החשש שאם לא נתיר להם נמצאת מכשילם לעתיד לבא, הרי לנו מזה שסכנה לעתיד, כל שהיא מוחשית ראוי לחשוש לה וכו' הרי זה כאילו הסכנה היא כבר לפנינו".

ג. ההיתר להסתכן בשעת מלחמה

אלא שיש לדחות, שכל המקורות שהובאו עד עתה, נאמרו לגבי פיקוח נפש לעניין חילול שבת. אך מנין שיש בהגדרה זו של פיקוח נפש כדי להתיר לאדם לסכן עצמו. כדי ליישב זאת, יש להביא יסוד עקרוני ומהותי שכתבו הפוסקים ביחס לדיני מלחמה, והוא שבמלחמה לא חלים כללי ההסתכנות הרגילים של 'וחי בהם'. כך הובא במנחת חינוך שהקשה על דברי ספר החינוך שכתב שעובר על מצות מלחמת ז' עממין רק כאשר בא לידו מז' עממין ויכול להורגו מבלי שהסתכן, והקשה על דבריו במנחת חינוך³⁰:

"צ"ע נהי דכל המצוות נדחים מפני הסכנה מ"מ מצוה זו דהתורה ציותה ללחום עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס כמבואר ברמב"ן ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה, א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה. א"כ דחוייה סכנה במקום הזה ומצוה להרוג אותו אף שיסתכן".

על פי זה פסק הציץ אליעזר³¹ להתיר לחובש להסתכן בשעת מלחמה כדי להציל חבירו, והביא מהספרי דבי רב:

"וכותב ע"ז הספרי דבי רב, דהריבוי לאיסור שפ"ד בא לא למימרא שלא יהרגו איש את אחיו [דמה נשתנה המחנה שצריך שיבוא עליה אזהרה מיוחדת ע"ז] אלא בא לומר, שאם רואה גוי שבא להרוג את אחיו לא יעלים עיניו ולא יעבור על לא תעמוד על דם רעך, ואף על גב דמשים עצמו בסכנה דהא נפשי נכרים ויקומו עליו דבכה"ג בעלמא פטור, הכא חייב עיין שם³². הרי בהדיא שהגאון הבעל ספרי דבי רב מפרש בכוונת דרשת הספרי דהתורה כתבה לרבות במלחמה דין מיוחד מה שבעלמא פטור, והוא, שבמלחמה צריך ומחויב כל

29 דף מד, א.

30 מצוה תכה.

31 חלק יב סימן נז.

32 ועיי"ש מה שכותב עוד לפרש בזה שם.

אחד ואחד להכניס את עצמו בסכנה כדי לבוא לעזרת חבירו הנתון בסכנה אצל האויב".

וכתב למסקנה שם:

"ובשם שהכלל של 'וחי בהם' לא חל במלחמה, כך הכלל של חיך קודמים ג"כ לא חל במלחמה אלא כאיש אחד מחויבים למסור כל אחד ואחד את נפשו בעד הצלת חייו של משנהו, ונכנס זה ג"כ בכללי הלכות ציבור והנהגת המדינה ותקנתה".

ועוד הוסיף:

"דמכיון שמצינו שלא הקפידה התורה בה (במלחמה) על איבוד נפשות מישראל לא ילפינן לה משאר ספיקות בעלמא שלא מחויב ליכנס בספק סכנה להצלת חבירו מודאי סכנה, אלא אמרינן דמלחמה שאני ולא אזלינן בה לקולא".

כיוצא בזה הביא הגרא"י קוק³³, והוכיח את הדבר מההיתר לצאת למלחמת רשות, אף שיש סכנה בדבר, וז"ל:

"דע"כ עניני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה ד'וחי בהם', שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות צבור שאני".

וכן מבואר בגמרא בשבועות³⁴ שאומרת: "...דאמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשא". ופירשו התוספות שם שהכוונה למלך המוציא חיילים למלחמת רשות שאם נופלים שישית מחייליו לא ייענש אבל אם יפלו יותר ייענש בידי שמים. ומשמע שבטבעו של עולם שבמלחמה נופלים עד שישית מהלוחמים. ואפילו בבית המקדש השני כשלא היו האורים ותומים בכל זאת היתה מותרת מלחמת רשות וכן מצינו אצל מלכי בית חשמונאי הכשרים שיצאו למלחמה לשם. וכן יש ללמוד מההיתר³⁵ לצאת למלחמה על עסקי קש ותבן, אף שבאופן פשוט יש סיכון בדבר.

אמנם כדי לצאת למלחמת הרשות צריך סנהדרין³⁶ וכן הגרא"י קוק הסתפק שמא מדיני המלוכה הם: "ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה". מ"מ נראה שיש להגדיר את המציאות שלנו כמלחמת מצוה. ואף שגדר מלחמת מצוה היא 'עזרת

33 שו"ת משפט כהן סימן קמג.

34 דף לה, ב.

35 עיין רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה כג.

36 רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ה הלכה א.

ישראל מיד צר³⁷, דהיינו שיש בה הצלת חיים, ובנידו"ד מדובר על הצלת גופות, מ"מ כיון שעיקר המלחמה היא משום עזרת ישראל מיד צר, ובודאי שמוגדרת כמלחמת מצוה. ולאחר שבארנו שגם הצלת הגופות הוא מרכיב חיוני בתוך המלחמה, שיש בו גם גורם של הצלת נפשות, גם לחיילים עצמם, וגם למערכה הלאומית, לכך ניתן להגדיר גם את המשימה הזו, ככלולה במערכה, ודינה כמלחמת מצוה, שמסתכנים עליה.

ראיה לדבר, מצאתי בדברי הגר"ש ישראלי, בספר חוות בנימין הנ"ל, שדן לגבי מבצע אנטבה, ופסק שמותר לצאת למבצע ולסכן חיילים, על אף שאפשר להציל את החטופים על ידי שחרור מחבלים. ובטעם הדבר כתב, שהמלחמה היא מלחמת מצוה, על אף שיש דרך אחרת להציל את החטופים, וז"ל שם:

"גדר מלחמת מצוה בעזרת ישראל מיד צר הוא מדין 'קידוש השם', שבה שכל איש ישראל שיכול לעשות זאת, יוצאים חוצץ כולם כאיש אחד נגד הרוצחים שמגמתם לפגוע באנשים מישראל, שם שמים מתקדש וכו' ובנידו"ד צר הבא על ישראל באשר הם ישראל. וכגון בנידון שלנו שהפרידו במכוון בין יהודים לבני אומות אחרות, והקפידו להאיר רק יהודים ובעלי נתינות של מדינת ישראל בדוקא, הרי אם יצליח זממם, אין לך חילול ה' גדול מזה. ע"כ במלחמה עמהם הרי זה מגדר של קידוש השם וכו' ומכיון שזה מגדר של קידוש אין קיימות בזה השאלות על פיקוח נפש, שכל עיקרו של קידוש השם מחייב מסירות נפש, ולא שייך בזה המצוה של 'וחי בהם'".

אם כן מצאנו מקורות לכך, שמותר להסתכן במלחמה, על אף שניתן למנוע את הסיכון על ידי שחרור מחבלים, וכן מותר להסתכן כדי להציל את חבריו. ואף שבשני המקרים מדובר על הצלת יהודים חיים ולא לצורך חילוץ גופה, מ"מ לאחר כל מה שהקדמנו בחשיבות ובצורך של חילוץ הגופה, נראה שאפשר לכלול את הטיפול והחילוץ של הגופות בתור מטרה ויעד משמעותי בתוך הלחימה, ומתוך כך להפעיל כלפי משימה זו את היחס ההלכתי והכלליים המיוחדים של מלחמה. וביותר לפי דברי הרב ישראלי שייך גם פה הגדר של 'קידוש השם', במלחמה זו.

קשיים על האמור לעיל:

אם כן ראינו שיש יסוד לומר שמותר להסתכן לצורך טיפול בגופות, אלא שעדין קשה להתיר זאת בצורה ברורה, שכן כל מה שמצאנו הוא שהטיפול בחללים יכול להיחשב כפיקוח נפש לעניין שבת, ומאידך מצאנו מקור שמותר להסתכן כדי להציל חיים, אך עדין לא מצאנו

37 רמב"ם הלכות מלכים פרק ה הלכה א.

היתר מפורש לסכן חיים בשביל גופות. ועוד, שפשוט וברור הוא שהתורה קובעת שחיי החי חשובים יותר מחיי המת, ואסור שיווצר מצב שבו מסכנים חיים בצורה גורפת בשביל הצלת המתים.

ואף שהעלנו לעיל את הצורך בדבר, ניתן לדחות ולומר, שלמרות שמציאות של גופות שפזורות בשטח היא מציאות שמקשה על רוחם של הלוחמים, עליהם להתגבר על כך ולהמשיך בלחימה על אף הקושי. וכמו שרואים במקור שהבאנו לעיל על מות עמשא, שמתואר בהמשך הפסוקים שאף שהעם עמדו, יואב ואבישי המשיכו לרדוף, ומשמע שיש יכולת להתגבר על הקושי ולהמשיך להילחם. ואף מה שכתבנו מצד הויתורים הלאומיים, יש צד לומר שאין לסכן חיים לשם כך, אלא לדרוש לחזק את העם, ולא להיכנע ללחצים. ועוד, שכל החשש הוא חשש עתידי, ואם כן אף שלענין פיקוח נפש בשבת הגדרנו אותו כפיקוח נפש, עדין לענין סיכון אדם ממש, מנין שעדיף לסכן אדם עכשיו בודאי, שמא לעתיד יסתכנו אחרים, דמי יימר שבאמת יהיה סיכון בעתיד, ומה תהיה רמת הסיכון.

וכן נראה שנקט הרב יעקב אריאל, שכתב על אירוע הנגמ"ש בציר פילדלפי, שנשלחו חיילים להצלת גופות, ונהרגו כמה מהם, שאין היתר להסתכן בשל כך, וז"ל³⁸:

"מכאן מודעא רבה לאורייתא: איני יודע על סמך מה התירו לסכן חיילים לצורך הבאת חבריהם לקבורה, או לחלל שבת עבורם. וכן יש לתמוה על דוברים חשובים, שהצהירו שצה"ל התחייב להחזיר חייל למשפחתו בין חי בין מת. ההשוואה של המת לחי אינה נכונה. בודאי שלכתחילה צריך לעשות הכל כדי להביא את המת לקבר ישראל, ומצינו שמת מצווה דוחה קדושת כהן גדול ונוזיר בערב פסח, אולם לא מצינו היתר לסיכון חיי אדם או לחלל שבת לצורך מת מצווה וכו' נראה לי שהגזמנו בכבוד המתים, עד שאנו מסכנים עבורם את החיים. זוהי חומרא דאתי לידי קולא, ועל כך אנו מתוודים בוידוי של רבינו ניסים ביום כיפור קטן: 'את אשר הקלת החמרת, ואשר החמרת הקלתי'."

ד. רמת הסיכון שמותר להסתכן לצורך מצוה גם בלי מלחמה

על כן נראה לומר שאין להתיר להסתכן בשביל הצלת גופות בצורה גורפת, אלא יש לצרף גורם נוסף שהוא רמת הסיכון במשימה. דהיינו שמשימה ברמת סיכון גבוהה, עם ודאות או קרוב לוודאות שתעלה בחיי החיילים, נראה שאין להתיר לצורך המת. מאידך, רמת סיכון נמוכה עם חשש רחוק של סכנה, נראה שלכו"ע, מותר להסתכן אף שיש בזה פוטנציאל סיכון כלשהו, וכמו שמצינו אף בשאר מצוות. ונבאר את הדברים.

התורה בספר דברים³⁹ מצווה אותנו לשמור על החיים, ומזהירה: "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". עוד מלמדת התורה שאין למסור את הנפש על קיום מצוות, שכך כתוב⁴⁰: "וחי בהם - ולא שימות בהם".

אמנם מצינו כמה מקורות לכך שמותר להסתכן לצורך דברים מסוימים.

א. סיכון לצורך פרנסה

הברייתא בכבא מציעא⁴¹ אומרת:

"ואליו הוא נושא את נפשו. מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה לא על שברו".

וביאר רש"י:

"כל עצמו הוא מוסר נפשו עליו, לעלות בכבש גבוה וסיכן בעצמו ליפול, ולתלות באילן כשעלה עליו למסוק זיתים, ולגדור תמרים ומסר נפשו עליו למיתה, שמא יפול מן הכבש או מן האילן".

על פי זה ביאר רש"י את הפסוק⁴²:

"ואליו הוא נושא את נפשו - אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן".

וכתב על כך הצמח צדק⁴³:

"משמע דדבר מצוי הוא ושכיח הוא שפועל מת מחמת מלאכתו ומתחלה כשנשכר למלאכה אסיק אדעתיה לשמא יפול וימות".

ומבואר מדבריו, שמותר להסתכן לצורך פרנסה. וכן התיר הנודע ביהודה⁴⁴ לעסוק בצייד לצורך פרנסה, על אף שסכנה בדבר, וצייד שלא לשם פרנסה אסור משום 'ונשמרתם'.

הגרא"ה קוק⁴⁵ ביאר שהכוונה לסיכון מידתי וסביר:

"אלא ודאי מיירי בספק רחוק, חששא בעלמא, שדרכן של בני אדם לכנס בכה"ג, אפילו בעסקי ממון, וכהא דבבא מציעא (ק"ב, א) ואליו הוא נושא את

39 פרק ד פסוק טו.

40 תוספתא שבת טו, יז.

41 דף ק"ב, א.

42 דברים כד, יד.

43 תשובה ו.

44 שו"ת נודע ביהודה תניינא יורה דעה סימן י.

45 שו"ת משפט כהן סימן קמג.

נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה - לא על שכרו, שאין הכוונה במקום סכנה גמורה או ספק קרוב, שהוא איסור גדול שיכנס בזה בשביל פרנסה, ולא ברשיעי עסקינן, אלא חשש רחוק".

וכן כתב באגרות משה⁴⁶ שרק סכנה רחוקה מותרת לצורך פרנסה. אמנם בספר אמרי אש⁴⁷ התיר להסתכן לצורך פרנסה, עד כדי סיכון של מלחמת רשות, דהיינו עד כדי שישית, כמבואר בתוספות בשבועות שהובא לעיל. והביאו הרב זילברשטיין להלכה⁴⁸.

ב. סיכון במצוות ישוב הארץ

הרשב"ש כתב⁴⁹:

"העליה לא"י היא הכנת המצוה לפי שהמצוה היא לדור בא"י שכתוב וישבתם בה כמ"ש הרמב"ן ז"ל בחדושי התורה שלו ובספר המצוות שחיבר וכו' ואף להיות הדרכים בחזקת סכנה כתבתי אני שאין להכריח לאיש ולאשה לעלות לפי שלא דברו חז"ל במקום סכנה וכל אחד בעצמו ישער אם רוצה לסכן עצמו יעלה ואם לאו יחדל. זהו בירורן של דברים בקצרה שמענה ואתה דע לך".

מבואר מדבריו שמותר להסתכן לצורך מצוות ישוב ארץ ישראל.

וכן משמע מדברי התשב"ץ שכתב בתשובה⁵⁰:

"הדירה בא"י מצוה גדולה היא וכו' וחכמי ישראל היו מסכנים בעצמם לעבור נהרות כדי להיכנס לא"י, והיו אומרים דוכתא דלא זכו ליה משה ואהרן מי יימר דזכינא".

אם כן מבואר, שאף שיש סכנה בדבר ישוב הארץ, מ"מ מותר להסתכן כדי לקיים מצוה זו. וצריך להבין מהו הגדר בדבר.

ג. סיכון במצוות

עוד מצאנו שמותר להסתכן בשביל קיום מצוות.

הגמרא בעירובין⁵¹ אומרת:

46 חושן משפט חלק א סימן קד.

47 יורה דעה סימן נב.

48 חשוקי חמד בבא מציעא קיב, א.

49 שו"ת הרשב"ש סימן ג.

50 שו"ת התשב"ץ חלק ג סימן רפח.

51 דף כא, ב.

"תנו רבנן מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין והיה רבי יהושע הגרסי משרתו בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה. יום אחד מצאו שומר בית האסורין, אמר לו היום מימך מרובין שמא לחתור בית האסורין אתה צריך שפך חציין ונתן לו חציין, כשבא אצל רבי עקיבא אמר לו יהושע אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחייך. סח לו כל אותו המאורע אמר לו תן לי מים שאטול ידי אמר לו לשתות אין מגיעין ליטול ידיך מגיעין? אמר לו מה אעשה שחייבים עליהן מיתה, מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חבירי. אמרו, לא טעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו".

מגמרא זו אנו למדים שרבי עקיבא הסתכן לצורך מצות נטילת ידיים. וכן במשנה בברכות⁵², אומר רבי טרפון שסיכן עצמו כדי לקרות ק"ש. ואף שחכמים חלקו עליו זה משום שעבר על דברי בית הלל, אבל על עצם הסיכון הודו שמותר היה להסתכן וכן כתב בתפארת ישראל (שם):

"היבא דליכא ודאי סכנה, ולא שכיח היזיקא, מצוה בעידנא דעסיק בה אגוני מגני (כסוטה כא, א) וראיה מר"ע שהכניס את עצמו לספק סכנה בנט"י (כעירובין כא, ב) שהיה סומך את עצמו שלא יניחו שומר האסורים למות בצמא, כ"ש הכא בק"ש דאית בה קדושת השם ויחוד שמו יתברך".

מקור נוסף לומד הט"ז, מהמעשה באותו חסיד⁵³ שלא הפסיק בתפילתו להשיב להגמון על אף שהסתכן בכך. ומבאר הט"ז שכיון שמדובר בסיכון סביר משום שיכול לפייס את ההגמון, לכן הדבר מותר. ואלו דברי הט"ז⁵⁴:

"ובזה מתורץ מה שקשה שם בעניין מעשה דההוא חסיד עם הגמון, שהקשה לו הלא כתיב ונשמרתם לנפשותיכם ומה השיב לו החסיד וכו' וכפי מה שכתבתי ניחא דמשום הכי א"ל החסיד שם המתן עד שאפייסך בדברים דלכאורה זהו מיותר היה די לו לומר תכף אלו היית עומד לפני מלך בשר ודם וכו' אלא דבזה רמז לו התירוץ על כך, אתה תמתין לי ולא תמיתני תכף, כי אין זה חוק השררה, אלא תחלה תשאלני למה עשית כך ומתוך כך אפייסך בדברים, נמצא שלא עברתי על ונשמרתם וגו'".

52 פרק א משנה ג.

53 ברכות לב, ב.

54 אורח חיים סו, א.

ה. סיכום

אם כן ראינו מספר מקורות שבהם התירו להסתכן, ונראה שהכלל היוצא מכולם, הוא שהתורה התירה כפי צורך החיים הנורמאלי, שסתם בני אדם מסתכנים בו. וזה מה שקראו הפוסקים 'ליכא ודאי סכנה', 'ספק רחוק', 'חשש בעלמא'. וכן כתב הרב יעקב אריאל⁵⁵:
"ונראה לומר, שההבחנה בין קביעת היזקא לבין לא קביעת היזקא היא יחסית, הן לסיכון והן לחשיבות המצוה. אמת הסיכון נקבעת לפי התנהגותם הטבעית של בני אדם".

ביחס להגדרה המדויקת, מצינו טווח של סיכון בדעות הפוסקים. הרב זילברשטיין התיר להסתכן, כל עוד הסיכון הוא ברמה של שישית, דהיינו 16%. מאידך הרב אריאל כתב שם:
"בשו"ת משכנות יעקב (סימן טו) כתב ש-10% נחשבים למיעוט המצוי, כדי לחייב בדיקה לעניין חשש טרפות. הגרש"ז אוירבעך זצ"ל אמר לי שיתכן שבעניין סכנתא שהיא חמירא מאיסורא יש לחוש ל-5% של מתים ממחלה מסוימת כדי להתייחס לכך כאל חשש סכנה".

וביחס לנידון שלנו, בודאי כשמדובר בפעולת סריקה רגילה, סביר להניח שהדרג הפיקודי לא יאשר לתומכי לחימה ובכללם נציגי הרבנות, להיכנס לתא שטח שיש בו סיכון ממשי באחוזים גבוהים יותר. אמנם במקרה שבו יש צורך להגיע לעומק חזית הלחימה כדי לטפל בחלל, או כדי להציל אותו, יש לשקול אף סיכון גדול יותר, על פי המשוואה, של רמת הסכנה של המשימה, לעומת הנזק והסיכון העתידי שיווצר כתוצאה מהשארית הגופה בשטח. ויש להיוועץ על כך בגדולי הוראה.